

Szent István király bujdosása az egykori Etelközben

Az 1993-tól megjelenő új *Katolikus Lexikon* V. kötete a Szent István magyar királyról elnevezett templomokból szám szerint 342-t tart nyilván. Ezek közül 339 a történelmi Magyarország területén található, három pedig (Pusztina, Gajcsána, Kickófalva) a régi Etelközben, ma Románia Moldva nevezetű részében. A valóság azonban az, hogy a moldvai magyar nyelvterületen nem három, hanem öt olyan csángómagyar települést ismerünk (Gajcsána-Magyarfalu, Herlő, Kickófalva, Pusztina, Szőlőhegy), melynek temploma hosszú évszázadokon keresztül, négynek pedig még a 20. század elején is Szent István magyar király *volt* a védőszentje.

A múlt időt nem véletlenül hangsúlyozom. Herlő egykori, Szent István királyunk nevére szentelt temploma már a 16. század végén elpusztult, s nem is épült fel többé. A román nacionalizmus szolgálatába szegődött moldvai katolikus klérusnak pedig gondja volt – és van – rá, hogy a 20. évszázad első felében további három, Szent István oltalmába ajánlott templom védőszentjét megváltoztassa, ezzel is csökkentve Csángóföld magyar emlékeinek számát. Nem rajtuk múltott, hogy a negyedik templomot nem sikerült megfosztani patrónusáról. Ugyanakkor jelkép értékű eseménynek tekinthetjük, hogy az 1940-es években Magyarországra, a Baranya megyei Egyházaskozárra telepedett csángók kezdeti imaházának és később fölszentelt templomának is Szent István királyunk a patrónusa.

A templomok védőszentjén kívül Szent István emléke él a nem véletlenül éppen Pusztinában megmarad s onnan elterjedt, *Óh, Szent István dicsértésél...* kezdetű, valamint a Kallós Zoltán által, Lujzikalagorban, egy guzsalyasban éneklő vak férfitől gyűjtött népénekben is (KALLÓS 1958. 62.):

„Magyar István király,
Országunk istápjá
Felköté a kardját,
Vevé trombitáját.

Kiment zajtójába,
Zudvarába lépett,
Hangozá keletre
S napszentületére,

Hogy gyüllyenek össze
Az ő gyermekei,
Az ő gyermekei,
Hadbeli fiai.

Össze es gyülének.
Fegyver alá tette
S háborúba indul
Dusmány elejibe.”

Ismeretes továbbá a moldvai magyarok körében az a népmonda, amit Szent Istvánnal és Szent Lászlóval is összefüggésbe hoznak, s az ortodox és a római katolikus naptár közti eltérő időszámítás közti különbséget magyarázza jellegzetes népi észjárással, ami csakis az ortodoxiával érintkező katolikus környezetben születhetett. (MAGYAR 1998. 205.) A monda egyedül a moldvai csángó szájhagyományban ismeretes, sőt első írásos említése egy 1645 körül keletkezett román nyelvű krónikában tűnik fel, amelynek forrása azonban egy „magyar évkönyv”: *letopiseșul unguresc*. (LÜKŐ 1936. 86.) A számtalan változatban élő mondának most egy 1998-ban, Somoskán gyűjtött szövegét elevenítem föl: *Mért van a magyaroknak két nappal később a húshagyattik, mint az oláoknak? Szent István király ment a verekedésbe, s meghagyta, hogy ha hét esztendeig nem jő haza, akkor adógygyék el a királyné. Mikor letelt a hét esztendő, azt mondta neki a lova: menjünk, mert a királynénak van a nuntája. Azt kérdet-te a királytól:*

– *Hogy menjünk? Úgy menjünk, mint a gondolat, vagy úgy menjünk, mint a szél?*

– *Úgy menjünk, hogy neked se ártson. Aztán mentek, ahogy tudtak.*

Ahogy odaértek zúgott a muzsika, mert adódott a királyné. A király odahívatta a királynét. Összetették a gyűrűiket, s a gyűrűk talál-tak. Akkor azt mondta a királyné: szűnjék meg a muzsikának zengése, mert hazajött a király. S akkor az Isten még hagyott két napot, hogy ő is vigaggyék, s hagyjon húst. Ez az ő két napja. Ezétt van nekünk katolikusoknak így.

A következőkben áttekintjük az öt moldvai magyar település, illetve a hat csángó közösség templomának sorsát. Melyik milyen hajlékkal szolgált, szolgálhatott első királyunk szent szellemének?

Herló Kotnártól 10 km-re északra fekvő kisváros Iași megyében, a Bahlui patak forrása közelében. KISS Lajos (1987. 220.) szerint ukrán személy-névből származik, a mássalhangzó-torlódás feloldása a magyarban történt, s így került a románba. Egyik legrégebbi moldvai település, első írásos említése 1384-ből ismeretes. A 15. századtól híres szőlőtermelő központ volt, virágkora 1487-ban kezdődött, amikor nagyszámú magyar települt ide. (AUNER 1908. 20.) Rövid ideig Moldva fővárosa is volt.

A 16. században épült templomában az oltárképen Szent István, Szent Imre, Szent László ereklyéi vannak jelezve. Az 1640-es évek második felé-

ben idelátogató Bandinus püspök a „régén több mint 500 házban itt lakó magyarból” már csak tizenkilencet talált, akik elmondták neki, hogy emberemlékezet óta nem járt náluk püspök, a bérmálás szentségéről nem is hallottak. 40 lépés hosszú és 6 lépés széles kőtemplomuk fedetlen, elhanyagolt. A magára hagyott gyülekezet a templom szent tárgyait a kotnári egyházza bízta, az elismervényen szerepel többek között egy feszület, amelyen Szent Imre, Szent István és Szent László ereklyéi vannak feltüntetve. Két szép szavú harangját elrabolták az ortodoxok. (DOMOKOS 1987. 411.)

Magyar lakossága már a 17. század közepén szinte teljesen elpusztult, sokakat megöltek, mások elmenekültek, aki mégsem, azoknak gyermekeit az ortodox papok keresztelték meg. Az Árpád-házi szentekre, köztük Szent István király tiszteletére szentelt templomából csak a falak maradtak, amik 1779-ben még látszottak. A 19. század elejétől néhány tucatnyi katolikus lakosát a kotnári pap „gondozta”. Később sokáig nem volt katolikus templomuk, csak 1950-ben épült egy, de azt már *Szűz Mária születésének tiszteletére* szentelték.

Kickófalva Románvásártól északnyugatra, Szabófalva szomszédságában található. Egyike a legrégebben ismert moldvai magyar településeknek, első írásos említése 1435-ből való. Legrégebbi, de valószínűleg nem az első temploma 1872 és 1874 között épült. (GABOR 1996. 271.) Búcsúját a 19–20. század fordulóján még augusztus 20-án tartották. (LAHOVARI és mások 1902. 599.) Domokos Pál Péter második moldvai utazása során, 1932-ben kereste fel Kickófalvát, a templomba pedig az öreg Jancsó Lajos helybeli kántorral látogatott el. Erről írja: „Örömmel látom, hogy a főoltár fő szobra s egy elég nagy kép Szent István magyar királyt ábrázolja”. (DOMOKOS 1987. 250.) Valószínűleg a templom védőszentjével függ össze, hogy Lükő Gábor szerint (1936. 170.) a környező falvak magyar lakossága *Istvánfalvának* nevezte a települést. A templom a temető mellett, a jelenlegi labdarúgópálya szélén lehetett, „a miszécke mellet ültek a hultak” emlékezett rá egy szabófalvi ember. Ebben a templomban, az 1930-as években még énekelték a *Szent István magyar királyról* szóló éneket, de már oláhra fordítva, a templom búcsújának napját pedig szeptember másodikára tették. (LÜKŐ 1936. 16.) Ezt a templomot az 1930-as években lebontották, s helyette pár száz méterrel északabbra újat építettek, amit azonban már nem Szent István magyar király, hanem Szent Teréz nevére szenteltek.

A régi templomból kikerült szobrokat egy időre elhelyezték ugyan az új templomban, de aztán – vélhetően az 1980-as években – kidobták onnan, s Szent István királyunk szobra valami raktárféle lomtárban porosodott, Szent Péter és Szent Pál apostol „tettetársak” társaságában. Szegényeknek nyilván az volt a bűnük, hogy az oltáron „rossz társaság”-ba keveredtek. 1991-ben Dim Péter, Kickófalva talán utolsó magyarul tudó embere, a falu egykori temploma helyén, többek összefogásával, elkertelt egy kb. 5x5 méteres területet, kövekből barlangszerű kis „groopát” épített, s abban elhelyezte az egykori templomból származó, általa szépen újrafestett szobrokat. A bekerített részt virágokkal ültette be, és amíg élt, gondozta. Dim Péter, a Jugánban született s Kickófalvára nősült derék közigazdász teljes tudatában volt munkájának értelmével, s önérzetesen hangoztatta: *Ijén hosztam ki Szentesztánt a temlecből!*

Az egyház vagy az önkormányzat később táblát helyezett el a szoborcsoport mellé, a falu katolikus lakossága első (1604) írásos említésének emlékére. A dolog pikantériája, hogy az a dokumentum, amire ez a tábla hivatkozik, nem más, mint négy katolikus pap – Balthasarius István szucsávi, Laurentius Demuth kutnári, Jakob moldvabányai lelkész, valamint Erdélyi István – VIII. Kelemen pápának küldött, 1604. március 30-án, Jászvásáron kelt levele, amelyben az argyesi püspökre panaszkodnak, mert az nem védelmezi a moldvai katolikus magyarokat a vajda zsarnoksága és emberei visszaélései ellen. A táblán szereplő szövegben egy szó sincs a Kickófalva népének magyarságáról.

A Szeret folyón túl lévő **Magyarfalut** még a 16. században vagy talán az előtt alapították, és ma az egyik legkeletebbre fekvő magyar település Moldvában, sőt: Európában. Közigazgatásilag a Bákó megyében lévő, Găiceana román községhez tartozik. Románul évszázadokon keresztül *Ungureni*-nek nevezték, de az 1970-es években nevét *Arini*-ra változtatták, kiegészítve ezzel az egyház által a templomban már korábban megkezdett magyartalanítás folyamatát. A falu korábbi lakossága a 18. század végén, Erdélyből menekült székely bujdosókkal töltődött fel. (JERNEY 1851. 176.; KOVÁCS 1870. 50.)

Nem tudjuk, hogy első templomát mikor építették, de a 19. század első felében már állott, Szent István nevére szentelve. (DOMOKOS 1979. 1384.) 1910-ben elbontották és 1913-ban újat építettek a helyére, ugyancsak első királyunk tiszteletére. Ezt azonban a moldvai egyházi hatóság-

gok később „átszentelték” István vértanúra. Amikor Domokos Pál Péter 1932-ben Magyarfaluban járt, így írt templomi látogatásáról: „... bementem a templomukba is. Azonban a templom főoltárán új képet látok, mely Szent Istvánt, a vértanút ábrázolná, de fölötte körírásban ez van: »St. Stefan Roaga te pentru noi!« Ezután a kórusba megyek és ott, nagy meglepetésemre megtalálom a régi oltárképen Szent István magyar király képét.” (DOMOKOS 1987. 234.)

A két világháború közti időszakban tehát a moldvai püspökségnek volt gondja arra, hogy megfossza magyar patrónusáról a magyarfalusi templomot, papot azonban csak 1960-tól küldött számukra, addig a 30 km-re lévő Valénból járt ki a plébános – már amikor kijárt. Mert volt olyan esztendő, hogy mindössze négyszer jött el. A falubeliek mégis szívesen emlékeznek azokra az időkre, mert pap nélkül, kántorukkal – Bogdán Rafaellel – magyar nyelven gyakorolhatták vallásukat. *Amikor fiatal voltam – emlékezett később a kántor úr felesége, az 1902-ben született Ládás Mária azokra az időkre –, magyarul énekeltünk, a rózsafüzért magyarul mondtuk. Az volt nekünk a misénk a deákkal, hogy a rózsafüzért elimádkoztuk, s közbe-közbe énekeltünk.*

1960-ban, mikor Magyarfalu plébániás hely lett, ismét megváltoztatták a templom védőszentjét. Most már elhagyták a Szent Királyra emlékeztető István Vértanút is, és Szűz Máriát kapta a templom védőszentül. Cinikus módon azzal indokolták a cserét, hogy Szűz Mária „nagyobb”, mint Szent István. A valószínűleg az 1920-as években eltávolított, Szent István királyunkat ábrázoló oltárkép még az 1970-es évek elején is megvolt a sekrestye szekrényének háta mögött, amit az akkor ott szolgáló, különben lengyel származású pap hozzájárulásával le is fényképeztem.

Az immár több alkalommal is átszentelt templom az 1977-es földrengéskor erősen megrongálódott, egy ideig nem is tudták használni. Magyarfaluban ma már csak az öregek emlékeznek arra, hogy a falu templomának néhány emberöltővel ezelőtt még Szent István király volt a védőszentje. De az augusztus 15-ére helyezett búcsú korábbi (aug. 20.) idejéről ma is úgy beszélnek, hogy *Szentestánkor*. S aki hajlandó emlékezni, azt emlékezteti a templom „eredeti” védőszentjére a templomtéren felállított, Cso ma Gergely által faragott Szent István fejszobor.

Szólóhegy falu a Kárpátok nemerei havasának keleti oldalán, Aknavásártól nem messzire található. Ugyancsak régi település, első ismert írá-

sos említése 1448-ban készült. Erre az időre teszi a falu alapítását a helyi hagyomány is, amely szerint *Korvin Mátyás atyafiságba került Nagy Estánnal [Ștefan cel Mare] s megegyeztek, hogy Mátyás segíti a moldvai vajdát a török ellen. A magyar őrzők közül egy Dögös Gyurka nevezetű oláh leányt vett feleségül, s ők voltak Szőlőhegy alapítói.* A falu lakossága valószínűleg a 18. század végi nagy székely meneküléskor duzzadt fel annyira, hogy templomot – vagy nagyobb templomot – építettek maguknak. Én pedig a Gábor Áron rézágyújába puskaport gyártó Szacsvay család egyik leszármazottjával találkoztam itt az 1960-as évek végén, akinek családja 1849-ben Háromszékről menekült a Kárpátokon túlra.

Először Jerney János tudósított arról, hogy Szőlőhegynek „Szent István király tiszteletére szentelt” temploma van. (JERNEY 1851. 213.) 1791-ben fából építették, és Szent István király nevére szentelték. Tánczos Vilmosnak a falubeli öregek azt mondták, hogy a templom oltárképét egy 1812-ben készült, Szent Imre herceget ábrázoló eredetire festették. (TÁNCZOS 1996. 134.) Ez a templom idővel annyira tönkrement, hogy mennyezete 1984 májusában, egy gyászszertartás után leszakadt. Új templom építésére pedig csak évek múltán kaptak a kommunista hatóságoktól engedélyt, jutalmul, amiért 1987-ben Ion Robu (alias Rab János), a jelenlegi bukaresti érsek Ceaușescu megbízásából az USA-ba ment, hogy a kommunista Romániát kedvezőbb színben tüntesse fel. (ANTON 1997. 14.) Az új, 1988-ban felszentelt templomot „természetesen” kivették Szent István oltalma alól, és Szent Szűz Mária Királynő nevére szentelték.

Megemlékezésem végére hagytam az immár egyetlen, jelenleg is Szent István magyar király nevét viselő moldvai templomot, amely a Tázló menti **Pusztina** faluban található. Ez a település a legfiatalabb magyar falvak közé tartozik Moldvában, az 1764-es madéfalvi veszedelem miatt elbujdosott székelyek alapították. Plébániája 1830-ból való, „fatemploma Szent István magyar király tiszteletére épült, ’s az oltárképen első királyunk látható magyar öltözetben, az olaszok’ nem kis kedvetlenségére” – írja JERNEY János. (1851. 129.) Petrás Incze János 1839 és 1842 között segédlelkészként, majd helyettes plébánosként szolgált itt. Az 1851-ben kiadott *Schematismus S. Missionis Romano-Catholicae in Principatu Moldaviae* szerint a pusztinai plébánia hivatalos nyelve a magyar. (DOMOKOS 1987. 116.)

A falu temploma 1932-ben már meglehetősen rossz állapotban volt. Domokos Pál Péter így ír róla: „A pusztinai omladozó magyar templomban meghatódva ismerjük fel a főoltáron Szent István magyar király képét. A búcsú napját ugyan eltették augusztus 20-ról, de szeptember 2-án is eléneklik a pusztinai magyarok a derék Bartis József kántorral az élükön az »Ah, hol vagy magyarok...« kezdetű éneket.” (DOMOKOS 1987. 228.) A falu szülötte, Ósz Erőss Péter 1992-ben a következőképpen emlékezett gyermekora pusztinai templomára: „Bútorzata kevés, néhány patinás zászló, egy kopott orgonácska az igen szerény méretű kórusban, egy kopott gyóntatószék. Volt két régi kép is: az oltáron »Szent István király följánlja országát a Boldogságos Szűznek« és a kicsi oltár fölött Mária mennybemenetelét ábrázoló festmény. Az utóbbit sokat néztem ministránsként. Az egyik sarkában ez állt apró betűkkel felírva: »1875 – Rusz Péter Katalin ajándéka.« Így – magyarul.” (ÓSZ ERŐSS 1992. 1.)

Az első világháború után új templom építéséhez fogtak a pusztinai hívek, illetve először csak a pénzt gyűjtötték rá, de a pénz valahogyan mindig eltűnt. Egyik pap váltotta a másikat, mindegyik nekifogott pénzt gyűjteni, de a templom csak nem épült. Aztán 1937-ben megszentelték az alapkövét, de még több mint másfél évtized kellett a befejezéséhez. Közben a kis, rossz állapotban lévő, tapasztott sövényfalú templomocskát használták. *Ha a zemberek megszámitották volna, mennyi pénzt eszeattak ad-dig... nem egy templom lehetett volna, de tíz* – emlékezett később egy falubeli ember.

A fából készült kicsi templomot az 1950-es években „elrontották”, vagyis elbontották, és a szájhagyomány szerint ekkor egy kicsi csengettyűt találtak a falában, 1794-es évszámmal. Az új templom aztán még évtizedekig épült, végre az 1970-es években fejezték be rajta az utolsó simításokat. Csakhogy a régi oltárkép már nem volt meg, a püspökség pedig itt is meg akarta változtatni a templom védőszentjét. A pusztinai hívek azonban nem adták be olyan könnyen a derekukat. Küldöttség ment Bukovinába, mégpedig Hadikfalvára, ott megkeresték, elkérték és elhozták a székeklyek által 1940-ben otthagyt, Szent István magyar koronát feljárnáló jelenetét ábrázoló oltárképet, és akkori papjuk segítségével elhelyezték a mégiscsak első királyunk nevére újraszentelt templomban.

Szent Istvánnal továbbra is többször bajuk volt a magyarság moldvai ellenségeinek – egyenruhásoknak és reverendásoknak egyaránt. Ennek – immár folklorizálódott – történetét 1980 táján így mesélték a falu-

ban: *Szentestán kirájt mű tartottuk a születése napján, szeptember másodikán. Asztán átváltoztatták a halála napjára, augusztus 16-ára, mikor Magyarország is tarcsa. Met ő akkor halt meg, az águsznak tizenhatodik napján, s a huszadikán temették. De eszt zavarta az augusztus 23, mikor ugye felszabadítottak bennünket, s éhoszták nekünk eszt a jó velágot, s ez esszezavarta nekünk a bucsunkat. S mikor a papok látták, hogy mi van: egy rend munkás menen dógozni, s egy rend marad ott-hon, akkor micsináltak? Aszonták, hogy szeptember első vasárnapján legyen Szentestány búcsúja. De a 16-i halálát es innapoljuk.*

Ám a moldvai római katolikus klérus 1990 után sem tett le arról a szándékáról, Szent István királyunk utolsó moldvai templomát is megfossza a magyar vonatkozásoktól. A templom búcsújának napját úgy rakosgatták, mint valami alkalmi sátoros napot. Még az 1990-es évek végén egy hónappal korábban, augusztus első vasárnapjára tették, azzal az ürüggyel, hogy akkor a nyugati országokban dolgozó pusztinaiak közül többen látogatnak haza. Aztán következett a templom renoválása, aminek következtében lemeszelték a szentély fölötti diadalíven lévő „Sfinte Stefane, roagate pentru noi!” szöveget. További lépésben eltávolították az oltárról Szent István Hadikfalváról hozott képét, s helyette nagyobb léptékben a templom falának vakolatára festették ugyanezt a szentistváni jelenetet, a magyar korona felajánlását. A vakolatra tehát, ami lepereghet, s amit egyszer majd fel kell újítani, s ki tudja, akkor mi kerül a helyére. Azt pedig, hogy a régi, Bukovinából hozott oltárkép hová került, senki sem tudja, pontosabban senki sem meri megkérdezni a paptól, legalábbis egyelőre. Mert annak – ha már a templomból kitették –, úgy érzem: a pusztinai Magyar Házban volna a helye.

De itt áll – mementóként – a templom előtt, Erős József háza előtti kertjében, a falu védőszentje, Szent István király fából faragott „arcása”, ugyancsak Csoma Gergely képzőművész alkotása. Sőt újabban, 2014-ben újabb Szent István szobrot avatott Pusztina hagyományörző közössége, Simmer Sándor csongrádi fafaragó művét.

Van-e olyan csángó templom széles e világon, ahol Szent István háborítatlanul betöltheti védőszentségi szerepét?

Van, de nem Moldvában!

A II. világháború után Baranya megyébe menekült több mint száz moldvai katolikus csángó családnak **Egyházaskozáron** sokáig csak

imaháza volt, mert a „falu temploma” a korábbi lakosok, az evangélikus németek tulajdona. Az 1990-es években széleskörű összefogással sikerült a csángóknak templomot építeniük, amit aztán 1996-ban fel is szenteltek. Mégpedig, minthogy a falu katolikusainak jelentős része Magyarfaluból és Pusztinából érkezett új lakóhelyére, az új istenházának Szent István magyar király lett a védőszentje.

Az Egyházasközpontra került csángók tehát nemcsak magyarságukban erősödtek és csángó kultúrájukat őrzik új lakóhelyükön, de egykori templomukból kilakoltatott, vagy bizonytalan illetőségű patrónusukat is. Az új templom tornyában pedig a Lakatos Demeter Csángómagyar Kulturális Egyesület által ajándékozott harang felirata hirdeti a Pusztinából megismert egyházi ének kezdősorát: *Óh, Szent István, dicsértessél!*

